

EPISCOPUL ANTIM IVIREANUL – PERSONALITATE REMARCABILĂ A CULTURII ROMÂNE

DRAGOȘ-IONUȚ ECATERINESCU*

Așa cum anul 2014 a stat sub semnul comemorării martirajului lui Constantin Brâncoveanu, Sinodul Bisericii Ortodoxe a hotărât ca anul 2016 să fie anul comemorativ al Sfântului Antim Ivireanul. Nu este o alegere întâmplătoare, având în vedere că în acest an se împlinesc 300 de ani de la moartea mitropolitului și cărturarului Antim, pe care Biserica Ortodoxă Română l-a canonizat pe data de 21 iunie 1992 și pe care îl sărbătorim pe 27 septembrie.

Deși era de alt neam (georgian), mitropolitul Antim și-a pus toată iscusința și credința în slujba Bisericii poporului român. Personalitate complexă, Antim Ivireanul a slujit prin intermediul tiparului, aducând cuvânt de învățătură, de îndreptare și de întărire duhovnicească atât pentru păstoriții săi, cât și pentru credincioșii de limbă greacă, arabă și georgiană. Astfel, prin străduința sa, ortodoxia românească a cunoscut un prestigiu deosebit în fața celorlalte popoare de credință ortodoxă.

Copilăria și tinerețea lui Antim Ivireanul, ale unuia dintre cei mai vrednici Ierarhi ai Bisericii românești, care a păstorit sub domnia Țării Românești: Constantin Brâncoveanu, Ștefan Cantacuzino și Nicolae Mavrocordat, este prea puțin cunoscută. Se știe numai că a fost fiul unui Ioan și al unei Marii¹, că este originar din Iviria, numele clasic al Georgiei, după cum singur Antim Ivireanul a arătat în tipăriturile sale în limba greacă, cât și în cărțile ce le-a imprimat în limba română, unde semnează *Ivireanul*. Din testamentul făcut la 24 aprilie 1713, se desprinde și faptul că numele său laic a fost Andrei. Încă de la vârstă fragedă, a căzut rob la turci – cum ne arată învățatul florentin Anton Maria Del Chiaro², secretar în slujba domnilor Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino. Tot acesta, în *Istoria sa asupra Țării Românești*, apărută la Veneția în anul 1718, inserează știrea că eroul nostru din fragedă tinerețe a căzut *rob*, de bună seamă la turcii, care, cum se știe, în acele vremuri deseori au copleșit și Georgia, patria lui. Nu se cunoaște cât timp a stat în robie, dar se bănuiește că în timpul ei, purtat fiind

* Muzeograf, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” - Vâlcea; e-mail: dragosecaterinescu@yahoo.ro

¹ Dumitru Teodor, *Despre Antim Ivireanul*, în „Studii Teologice”, seria a II-a, anul VII (1955), nr. 3-4, pp. 236-263.

² Anton Maria Del Chiaro, *Istoria delle Moderne Rivoluzione della Valachia, Con la deserizone del paese, natura, costumi riti e religione degli abitanti*, în „Venezia”, MDCXVIII, (ediția Nicolae Iorga), București, 1914, p. 51.

prin mai multe locuri a putut învăța o seamă de limbi, greaca mai întâi, ceea ce mai apoi i-a fost de mare folos.

Răscumpărat din robie, pare-se și cu sprijinul renumitului patriarh ierusalimitean *Dositei* (1669 – 1707), așa cum ar reieși dintr-o corespondență a acestuia cu catolicosul Georgiei, căruia îi solicita un tâlmăcitor din limba gruzină în cea grecească, de curând repusă în circulație, tânărul Andrei se afirmă iarăși pe lângă Patriarhia Ecumenică din Constantinopol. Aici, desigur, prin diversele sale talente de caligraf, sculptor și lucrător în broderie a uimit pe cei ce l-au cunoscut și, totodată, și-a agonisit și ceva stare materială, așa, precum se știe, în 1712, el însuși va aminti lui Vodă Brâncoveanu în magistrala apărare, ce atunci i-a prezentat, scriindu-i: „*Eu nici în țară, n-am venit de voia mea, nici de vreo sărăcie sau lipsă...*”³.

Venind în Țara Românească, unde este sprijinit de un ieromonah Macarie și de Mitropolitul Teodosie, după cum se desprinde din testamentul ce l-am amintit mai sus, Antim Ivireanul începe să învețe limba română, ajungând la o deplină însușire a acesteia, fapt atestat de lucrările ce le-a scris în românește.

În țară, Antim Ivireanul muncește întâi ca meșter la tipografia domnească din București, unde, în luna octombrie a anului 1691, tipărește în limba greacă, *Parenticele* împăratului bizantin Vasile I Macedoneanul (868 – 886), semnând modest: Antim ieromonah.

Și în București îl vom afla muncind ca tipograf până prin anul 1694, când reușește să înființeze o tipografie proprie la mănăstirea Snagov. Aici, obținând și egumenia mănăstirii, lucrează până în anul 1701, când revine la tipografia din București, unde activează până în primăvara anului 1705.

Cea dintâi funcție pe care știm că a îndeplinit-o Antim Ivireanul, la venirea sa în Țara Românească, a fost aceea de conducător al tiparității domnești din București. În toată activitatea sa, au fost tipărite nu mai puțin de 64 de cărți, dintre care 38, cu directa lui participare⁴.

În această bogată activitate, Antim Ivireanul nu era numai tipograf, pur și simplu. Eforturile sale erau subordonate unui înalt țel spiritual, de promovare a învățaturii și vieții ortodoxe și mai ales de propășire culturală-spirituală a poporului în care s-a integrat și căruia i-a slujit în mod exemplar. Antim Ivireanul și-a dat seama însă de la început că nu putea să contribuie la îndrumarea și la luminarea clerului și a credincioșilor dacă nu le dădea cărți «pre limba lor», adică în limba românească. Del Chiaro notează în istoria sa că „preoții cei tineri nu cunosc altă limbă decât valaha și susțin că asistenții înțeleg mai bine slujba în limba țării decât în cea slavonă sau grecească, cu totul străine de ei”⁵. Acesta a fost, ne spune mai departe cronicarul florentin, motivul pentru care mitropolitul Antim s-a hotărât să tipărească tot mai multe cărți în limba pământească.

³ Antim Ivireanul, *Opere* (ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempei), Editura Minerva, București, 1972, p. 12.

⁴ Niculae Șerbănescu, *Antim Ivireanul tipograf*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIV, nr. 8-9/1956, pp. 690-752.

⁵ Anton Maria Del Chiaro, *op. cit.*, p. 88.

Se știe că până spre sfârșitul secolului al XVII-lea, limba de cult în bisericile noastre a fost slavona. Pe de altă parte, în vremea în care a activat Antim, începuse să exercite o influență deosebită la noi cultura greacă, mai ales asupra păturii boierești și a curții domnești. Societatea românească, în ansamblul ei, își avea cultura proprie, în limba română. În acest context, Antim Ivireanul aduce o contribuție esențială la triumful limbii române în Biserică, în cultul bisericesc. El cunoștea nevoile poporului și se va face ecoul păstoriților săi, tipărint în românește principalele cărți de slujbă, multe dintre ele pentru prima dată. Astfel, sunt de remarcat, după un *Ceaslov* slavo-român (Snagov, 1703), *Antologhionul* (Râmnic, 1705), *Molitvelnicul* (cu două ediții: Râmnic, 1706, și Târgoviște, 1713), *Octoihul* slavo-român (Râmnic, 1706) și *Octoihul românesc* (Târgoviște, 1712), *Liturghierul* (Târgoviște, 1713), *Catavasierul* (mai întâi în limbile slavonă, română și greacă, Târgoviște, 1713, și apoi, de două ori, integral, în limba română, Târgoviște, 1714 și 1715), *Ceaslovul* (Târgoviște, 1715) și altele⁶. Dintre acestea, Antim Ivireanul însuși a tradus, probabil, doar *Molitvelnicul* din 1706⁷. Dar el este cel care a patronat opera de traducere, care a ales textele și a revizuit aceste texte. În plus, îi revine prezentarea artistică (ilustrarea cu gravuri, realizarea unor frontispicii, apoi majusculele și vinițele, executate în xilografură) a tuturor acestor cărți.

Contribuția lui Antim Ivireanul la introducerea definitivă a limbii române în cult este rodul unui efort deplin, cum o dovedește justificarea biblic-teologică a traducerii și editării cărților de slujbă în limba poporului cu care se deschid două dintre cărțile tipărite de el. Este vorba de cele două Molitvelnice, din 1706 și 1713. În această justificare, el citează textele din I Corinteni 14,6 și 19, precum și răspunsul lui Teodor Balsamon la întrebarea patriarhului Marcu al Alexandriei dacă diferitele popoare ortodoxe pot sluji Sfânta Liturghie în limba lor sau sunt obligate să slujească în limba greacă. Balsamon, citind cuvintele Apostolului Pavel din Romani 1, 29, îndreptățește traducerea și folosirea cărților de slujbă în limbile diferitelor popoare ortodoxe.

Mai era nevoie de o astfel de justificare, atunci când nu numai *Biblia* întreagă, ci și o parte dintre cărțile liturgice erau deja editate în limba română? Răspunsul la această întrebare este afirmativ. Căci, după cum pe drept cuvânt scria recent un cercetător român, „schimbarea limbii de cult într-o biserică atât de credincioasă tradiției ca Biserica Ortodoxă Română *nu putea fi numai o întreprindere filologică. Acțiunea cu atât de profunde consecințe pe plan spiritual și cultural trebuia să fie realizată în acord cu învățătura Bisericii și cu aprobarea celei mai înalte ierarhii ortodoxe a timpului*. Altfel, asemenea inițiative nu aveau sorți de izbândă și împotriviri formale ar fi dus la scandal și schisme, puteau arunca bănuiala de *înnoiri* și reforme păgubitoare asupra Bisericii Ortodoxe Române⁸.

⁶ Nicolae Șerbănescu, *Încă o carte tipărită de mitropolitul Antim Ivireanul*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCIV, nr. 3-4/1976, pp. 349-356.

⁷ Florin Faițăr, *Antim Ivireanul*, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p. 43.

⁸ Virgil Cândea, *Noul Testament în limba română ca act de spiritualitate și cultură*, în *Studiu introductiv la Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română, în 1648, de către Simion Ștefan, Mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 340 de ani din inițiativa și purtarea de grijă a Prea

Pe aceeași linie, înainte de Antim Ivireanul, mitropolitul Dosoftei al Moldovei prefațează *Liturghierul* de la Iași, din 1679, cu „un adevărat *manifest doctrinal* privind legitimitatea tălmăcirii Sfintei Liturghii în limba poporului”⁹, în care, la clasicele temeuri pauline din I Corinteni 14, 19 și Romani 3, 29, în ediția a doua va adăuga același răspuns al lui Teodor Balsamon pe care-l va cita și Antim Ivireanul.

Convins că fiecare popor trebuie să citească cuvântul lui Dumnezeu și să se roage în limba proprie, Antim a lucrat și spre folosul altor popoare ortodoxe. A tipărit o mulțime de cărți în limba greacă, printre care un *Antologhion* de peste 2000 de pagini (Snagov, 1967), o *Psaltire* (Snagov, 1700) și altele. Făcând el însuși litere arabe, a tipărit și două cărți greco-arabe pentru credincioșii Patriarhiei Antiohiei, anume un *Liturghier* (Snagov, 1701) și un *Ceaslov* (București, 1702). Tipografia arabă de la Snagov va fi dată apoi (în 1704) Patriarhului Atanasie Dabbas; instalată de acesta la Alep, în Siria, ea va fi prima tipografie arabă a creștinilor ortodocși de acolo, de sub teascurile ei ieșind mai multe cărți, printre care o *Psaltire* arabă (în 1706), având pe verso-ul foii de titlu stema domnească a Țării Românești, înconjurată de literele începătoare ale numelui lui Brâncoveanu în grecește¹⁰.

Departate de patria sa natală, Antim Ivireanul nu i-a uitat nici pe conaționali săi. Aflând că Iviria dorește înființarea unei tipografii, Antim a stăruit pe lângă Constantin Brâncoveanu ca să-i ajute pe georgieni. Având aprobarea domnitorului, Antim Ivireanul l-a trimis în Georgia pe Mihail Iștanovici (fiul lui Ștefan), cel mai vechi și mai priceput ucenic al său, împreună cu o echipă de lucrători tipografi. Aceștia au întemeiat prima tipografie georgiană la Tbilisi, în 1709. În același an, ei au scos și prima tipăritură georgiană, anume o *Evanghelie*. În anul 1710, au tipărit și un *Liturghier* georgian. Se crede că același Mihail Iștanovici s-a îngrijit și de tipărirea *Apostolului* în limba georgiană¹¹.

După această foarte scurtă prezentare a personalității și a principalelor realizări ale lui Antim Ivireanul, putem trece la cercetarea succintă a poziției și rolului său în ce privește redarea textelor Sfintei Scripturi în limba română.

Trebuie în primul rând să fie precizat că activitatea lui Antim Ivireanul se desfășoară imediat după apariția primei ediții integrale a Sfintei Scripturi – *Biblia de la 1688* sau *Biblia lui Șerban Cantacuzino*. *Biblia de la 1688* reprezintă „un moment de culme și de răscruce în evoluția limbii române”¹². S-a spus, pe drept cuvânt, că ceea ce a însemnat Biblia lui Luther pentru limba germană sau versiunea King James pentru limba engleză, aceea a însemnat *Biblia de la București* pentru

Sfințitului Emilian, Episcop al Alba Iuliei, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1988, p. 44.

⁹ *Ibidem*, p. 45.

¹⁰ I. Rămureanu, *Antim Ivireanul, luptător pentru Ortodoxie*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIV, nr. 8-9/1956, pp. 844-850.

¹¹ Damian P. Bogdan, *Legăturile Țărilor Române cu Georgia (Antim Ivireanul)*, în „Studii. Revistă de istorie”, IV, octombrie-decembrie 1951, pp. 131-160.

¹² Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, *Biblia de la București. 1688-1988*, în „Mitropolia Ardealului”, XXXIII (1988), nr. 6, noiembrie-decembrie, p. 94.

limba română¹³. Traducătorii acestei *Bibliei*, frații Radu și Șerban Greceanu, au ținut seama, desigur de toate traducerile anterioare, parțiale, ale Bibliei. În felul acesta, *Biblia de la București* reprezintă „o sinteză lingvistică a tuturor pașilor făcuți, în toate cele trei provincii românești, de-a lungul veacurilor, spre desăvârșirea limbii”¹⁴. Totodată, ea a fost destinată, precum afirmă în prefața sa patriarhul Dositei al Ierusalimului, „la un norod întreg...: rumânilor (muntenilor), moldovenilor și ungrovlahilor (transilvănenilor)”¹⁵. Era destinată, deci, ca toate cărțile românești de dinainte și de după ea, întregului popor român, fără a se ține seama de granițele vremelnice dintre frații de același sânge.

Dacă românii aveau Biblia întreagă, într-o foarte frumoasă traducere românească, se pune întrebarea ce ar mai fi putut adăuga Antim Ivireanul în această privință?

Oameni ca el găsesc întotdeauna ceva de adăugat!

În primul rând, Antim, ca tipograf, își aduce contribuția la mai largă difuzare a unor părți din traducerea cuprinsă în *Biblia de la București*. De un aport la eventuala îmbunătățire a acestei traduceri nu putea fi vorba în primii ani de instalare a lui Antim la noi, când el încă învăța limba română. A făcut însă ceea ce putea face foarte bine: a tipărit o *Psaltire* și un *Noul Testament* în care n-a făcut altceva decât să reia traducerea din *Biblia de la 1688*.

Tipărind *Psaltirea din 1694* (la București), „Antim nu face decât să reproducă, cuvânt cu cuvânt, textul psalmilor lui David cuprinși în *Biblia de la București*”¹⁶; nu revizuieste nicidecum textul acelei Biblie, ba chiar reproduce și unele greșeli de tipar cuprinse în acel text¹⁷. Deși această *Psaltire* nu aduce o contribuție proprie și nu va face istorie, la baza edițiilor românești ulterioare va sta *Psaltirea* tipărită la Buzău, în 1703, de Grigorie Rîmniceanul¹⁸, meritul lui Antim este de a fi oferit într-o ediție ușor accesibilă această parte a Sfintei Scripturi atât de importantă în cultul ortodox, ca și în spiritualitatea ortodoxă în general.

¹³ *Ibidem*, p. 95.

¹⁴ *Ibidem*, p. 96.

¹⁵ *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură...*, tipărită întâia oară la 1688..., retipărită după 300 de ani în facsimil și în transcriere cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1988, p. XXXI.

¹⁶ Alexandra Roman, *Psaltirile românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Probleme de filiație*, în „Limba Română”, XXIII (1974), nr. 3, p. 237.

¹⁷ *Ibidem*, p. 238.

¹⁸ Într-un studiu anterior, intitulat *Contribuții la problema unificării limbii române literare. În legătură cu edițiile românești din secolul al XVIII-lea ale Psaltirii*, în „Limba Română”, XXIII (1974), nr. 1, pp. 13-24, Alexandra Roman constată că cele 25 de ediții ale *Psaltirii* tipărite în cele trei țări române în perioada 1710 – 1791 (14 muntenești, 6 moldovenești și 5 ardelenesti) reproduc toate o versiune identică a traducerii psalmilor, versiune care are ca prototip *Psaltirea* tipărită la Buzău, în anul 1703, de Grigorie Rîmniceanul. La rândul ei, *Psaltirea* de la Buzău este o prelucrare a unei versiuni anterioare, apropiată de cea pe care o găsim în *Psaltirea* lui Dosoftei (1680) și în *Psaltirea* lui Antim (1694).

De asemenea, Antim contribuie la difuzarea traducerii din *Biblia de la București* prin *Noul Testament* pe care l-a tipărit în București, în 1703¹⁹. Era prima ediție a Noului Testament, separat, în Țara Românească (în Transilvania apăruse *Noul Testament* de la Alba Iulia, în 1648, reeditat și acesta în 1988, de Episcopia Alba Iuliei). *Noul Testament* al lui Antim a fost tipărit cu cheltuiala domnitorului Constantin Brâncoveanu și împărțit în dar. Apariția sa, la numai 15 ani după *Biblia de la București*, este grăitoare în ce privește setea poporului român după cuvântul lui Dumnezeu.

Și în *Noul Testament* din 1703, Antim nu face altceva decât să reproducă, cu foarte mici îmbunătățiri, textul din *Biblia de la București*. Omite scurtele introduceri cu caracter isagogic care precedă, în *Biblia de la București*, Evangheliile de la Marcu, Luca și Ioan, însă reține scurtele notițe isagogice de la sfârșitul fiecăreia din Epistolele pauline.

Cu mult înainte de apariția *Bibliei de la București*, românii aveau tipărite în limba lor *Psaltirea*, *Evanghelia* și *Apostolul*. Erau texte care au fost mereu îmbunătățite, veacuri de-a rândul²⁰ și care, fiind citite și explicate în biserici, la sfintele slujbe, devin familiare tuturor. Și deși pare surprinzător, la prima vedere, traducerea editată la 1688 n-a fost preluată de aceste colecții liturgice de texte sfinte. Excepția pe care o reprezenta *Psaltirea* lui Antim n-a creat tradiție. Prin *Psaltirea* din 1703, a lui Grigorie Râmnicenul, s-a revenit cu îmbunătățiri la varianta psalmilor, anterioară acestei *Bibliei*. Curios este faptul că Antim însuși, în cele două *Evanghelii* ale sale, preia un text anterior *Bibliei de la București*.

Astfel, încă din primii ani ai activității sale pe pământ românesc, Antim tipărește o minunată *Evangheliie* greco-română (București, 1693) în care sunt date, față-n față, pe două coloane, textul grecesc și cel românesc al pericopelor evanghelice. Această ediție și acest fel de prezentare a textelor sunt justificate în prefața semnată de Șerban Greceanu, unul din cei doi traducători ai *Bibliei de la 1688*, *Evanghelia* din 1693 nu preia această ultimă traducere, ci redă *tale quale* textul românesc al *Evangheliei* ce apăruse la București în 1682²¹.

Același lucru se petrece și cu *Evanghelia* care apare numai în 1723, deci la 7 ani după moartea lui Antim, „acum a doua oară tipărită și diortosită mai cu multă nevoință...de smeritul între ermonahi Antim Ivireanul”²². Nici acum, Antim nu reproduce textele după *Biblia din 1688*, ci „cu mai multă nevoință” după alt izvor,

¹⁹ Titlul complet al acestei ediții este următorul: „*Noul Testament acum întâi tipărit într-acest chip pre limba rumânească, cu porunca și cu toată cheltuiala Prea luminatului și înălțatului iubitorului de Hristos Domn și oblăduitoriu a toată Țara Rumânească, Io Constantin B. Basarab Voevod. Cu blagoslovenia Prea Sfințitului Mitropolit și Exarh Plaiurilor Chir Teodosie. Și s-au tipărit în tipografia domnească, în orașul Bucureștilor, la anul mântuirii 1703. De smeritul întru ieromonah Antim Ivireanul*”.

²⁰ Milan P. Șesan, *Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sfintei Scripturi*, Cernăuți, 1939, p. 101.

²¹ Tit Simedrea, *Evanghelia, carte liturgică în limba română*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVI (1958), nr. 12, p. 1116.

²² *Ibidem*, p. 1114.

care nu este altul decât *Evanghelia* greco-română pe care o tipărise tot el în 1693 și care, la rândul ei, era o simplă preluare a *Evangheliei* din 1682²³.

Următoarea ediție a *Evangheliei* va apare numai în anul 1723, deci la 7 ani după moartea lui Antim. Între timp Antim Ivireanul tipărise un *Nou Testament* (1703), cu textul reprodus după *Biblia de la București*. Totuși, diortositorul *Evangheliei* din 1723, popa Stoica Iacovici, nu se deosebește cu nimic de cel al *Evangheliei* din 1697.

Din același trunchi, o ramură nouă apare prin *Evanghelia* tipărită la Râmnic, în 1746. Pe aceasta, ierodiaconul Lavrentie din Hurezi a revizuit-o ținând seama de *Tâlcuirea Evangheliilor* a lui Teofilact al Bulgariei, tradusă în românește de episcopul Damaschin al Buzăului (1702 – 1708). Textul de bază al lui Lavrentie este însă tot *Evanghelia* lui Antim din 1697²⁴. Textul ediției de la Râmnic, căreia i s-ar putea zice *Evanghelia Antim-Damaschin*, a fost primit, bineînțeles cu unele îmbunătățiri, în toate *Evangheliile* ce s-au editat în românește în diferite centre până în 1941²⁵.

Astfel, deci, preluând, în 1693 și în 1697, textul *Evangheliei* din 1682, cu ignorarea celui al *Bibliei de la București*, Antim Ivireanul înrădăcinează o tradiție, care se va menține ferm vreme de peste 250 de ani. *Evanghelia*, carte liturgică, în limba română, își va urma drumul deschis în 1682, rămânând independentă de diferitele ediții ale *Bibliei* sau ale *Noului Testament* apărute pe parcurs.

Antim, însă, pe lângă rolul său de difuzare a textului de la 1688, pe lângă opțiunea ce va crea o atât de îndelungată tradiție având în vedere textul *Evangheliei*, carte liturgică, nu se putea să nu vină cu un aport propriu și în ceea ce privește redarea cuvântului lui Dumnezeu în limba română.

Antim Ivireanul cunoștea ca nimeni altul Sfânta Scriptură. Întreaga sa operă originală dovedește acest lucru; în primul rând, *Didahiile* sale, care-i asigură locul unic în cultura noastră, dar și *Chipurile Vechiului și Noului Testament, Învățătură pentru taina pocăinții, Învățătură bisericească*, prefețele și dedicațiile sale²⁶. Afirmările sale se sprijină de fiecare dată pe texte din Sfânta Scriptură. În ceea ce privește *Didahiile* (pe care le-a ținut în timpul cât a condus Biserica Ungrovlahiei ca mitropolit, 1703 – 1716), citindu-le „ai impresia că vorbește cu Biblia în mână, așa de des se referă la ea. El avea însă Scriptura în mintea și în inima sa...”²⁷. Chiar când citează din memorie, redă textele foarte exact, reproducând uneori pe dinafară pasaje întregi.

Antim cunoștea nu numai textul *Bibliei*, ci și tradiția interpretativă scripturistică. Căci el se vedește a fi un teolog cu preocupări de profunzime, atât prin cărțile pe care le tipărește (între care mai multe cărți de învățătură, ca *Manual despre câteva nedumeriri și soluțiuni, Mărturisirea ortodoxă, Învățătura*

²³ *Ibidem*, p. 1117.

²⁴ *Ibidem*, pp. 1117-1118.

²⁵ *Ibidem*, pp. 1118-1119.

²⁶ Antim Ivireanul, *op.cit.*, p. 237.

²⁷ Al. I. Ciurea, *Antim Ivireanul, predicator și orator*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIV (1956), nr. 8-9, p. 815.

dogmatică, toate în limba greacă sau *Floarea darurilor*, în limba română și altele), cât și prin întregă sa operă originală.

Cunoștea apoi foarte bine limba greacă a *Septuagintei* și a Noului Testament original. Chiar când scrie românește, dacă se adresează cuiva care știe grecește, el dă citatele biblice în grecește. Acest lucru se vede foarte bine în cele două scrisori de apărare adresate domnitorului Constantin Brâncoveanu, în 15 ianuarie și în 3 februarie 1712. Înainte de o a citi în românește, el învățase Sfânta Scriptură în grecește.

Curând după venirea sa în Țara Românească, Antim a învățat foarte bine și limba română, ajungând să pătrundă, ca nimeni altul, sensul corect al limbii noastre. Trăind în mijlocul poporului, el i-a deprins felul de vorbire și gusturile în ceea ce privește graiul. Lingviștii apreciază unanim drept uimitor modul în care Antim și-a însușit limba română, ajungând nu numai să scrie atât de frumos, ci să se impună ca neîntrecut orator în această limbă. Spre deosebire de alți cărturari de atunci și de mai târziu, Antim evită artificiile provenite din influența limbii grecești. „Limba scrierilor lui Antim, naturală și vioaie, lipsită de frazeologie și exagerări, este limba *vechilor cazanii*, aceea grăită și înțeleasă pe întregul pământ românesc. Fraza, perfect construită, are calități bine observate de specialiștii în materie”²⁸.

Cu o zestre intelectuală ca aceasta, nu se putea ca Antim Ivireanul să nu vină cu o contribuție proprie la îmbunătățirea redării românești a textelor biblice.

S-a constatat această contribuție în două din cărțile scoase de Antim Ivireanul.

În *Antologhionul* tipărit la Râmnic, în 1705, s-a putut vedea, de exemplu, că pentru pericopele paremiilor (texte din Vechiul Testament citite la slujbe) Antim are în față *Biblia de la 1688*, al cărui text însă el revizuieste atent (desigur, după cel grecesc) în ce privește exactitatea traducerii și îi îmbunătățește forma românească. El evită mai ales folosirea perfectului simplu, mult prea frecvent în *Biblia din 1688* și care constituie, în această Biblie, un regionalism, înlocuindu-l de foarte multe ori cu perfectul compus, ca în graiul românesc cel mai răspândit. Pericopele din Evangheliile urmează și ele îndeaproape textul *Bibliei de la București* (sau al *Noului Testament* din 1703) cu foarte mici îmbunătățiri, mai ales aceeași evitare a perfectului simplu. Textele din Epistole se distanțează mai mult de *Biblia din 1688*, redarea lui Antim fiind mult mai clară și extrem de apropiată de cea actuală.

Stăpânind tot mai bine limba română, pe măsură ce trecea timpul, Antim își face tot mai simțite intervențiile în ce privește îmbunătățirea traducerii. Astfel, se constată că în *Ceaslovul* tradus și tipărit la Târgoviște, în 1715, psalmii apar într-o formă practic identică cu cea din *Psaltirea* românească de astăzi. Deși se vede că folosește *Biblia de la București*, el elimină arhaismele și îmbunătățește fraza. Psalmii săi, îmbrăcați în cea mai curată și frumoasă limbă românească, au o cursivitate și o muzicalitate ce vor fi conservate în toate edițiile de după aceea ale *Psaltirii*. Mai ales psalmii utilizați frecvent în cultul ortodox apar la Antim într-o

²⁸ Niculae Șerbănescu, *op. cit.*, p. 766.

formă care poate fi considerată definitivă și care nu va fi depășită de niciunul dintre traducătorii de mai târziu ai Bibliei.

De asemenea, rugăciunea *Tatăl nostru*, din același *Ceaslov*, este absolut identică cu cea din cărțile noastre de astăzi. Faptul este cu atât mai remarcabil cu cât în *Biblia de la București* această rugăciune mai cuprinde expresii greoaie, care au și fost înlocuite după aceea prin formele pe care le găsim la Antim.

Se pune întrebarea însă cum se explică o astfel de reușită. Răspunsul este că ea nu constituie rodul exclusiv al eforturilor de traducător ale lui Antim. Într-o măsură mai mare decât traducătorii *Bibliei de la București*, el este moștenitorul îndelungatei tradiții liturgice românești. Deși Liturghia se săvârșea încă în slavonă, *Psaltirea*, *Evanghelia*, *Apostolul* erau traduse de mult în limba română. Se știe, de exemplu, că *Psaltirea* românească intrase în uz în unele mănăstiri încă de la începutul secolului al XV-lea²⁹. Ca monah, Antim a intrat de la bun început în această tradiție liturgică, ascultând și citând sau cântând el însuși, zi de zi, paremii, psalmi, pericope din *Evanghelia* sau din *Apostol*, într-o redare românească ce se modelase desăvârșit după graiul poporului.

Meritul lui Antim constă, deci, nu numai în faptul de a fi intervenit el însuși cu îmbunătățiri de traducere, ci și în acela de a fi reținut în cărțile de slujbă pe care le-a pus la îndemâna preoților și a credincioșilor noștri, multe dintre ele tipărite pentru prima dată, acea formă a textelor biblice care devenise tradițională și se imprimase adânc în minți și în inimi.

În concluzie, între multiplele realizări ale lui Antim în slujba Bisericii și a poporului român trebuie s-o socotim și pe aceea de a fi contribuit atât la difuzarea textelor biblice pe calea tiparului, cât și la definitivarea redării românești a acestor texte.

Convins că poporul trebuie să se roage și să citească Scriptura în limba sa, Antim Ivireanul se angajează într-un efort stăruitor pentru triumful deplin al limbii române în Biserică. Geniul său și identificarea deplină cu modul de a gândi și a simți al poporului român dreptcredincios au asigurat acestui efort o reușită deplină. Opțiunile sale în ceea ce privește limba Bibliei românești, validate de istorie, sunt exemplare pentru toți ce vor să facă înțeles cuvântul lui Dumnezeu.

Acesta a fost mitropolitul Antim Ivireanul al Țării Românești, care, precum s-a arătat, dorința lui de a vedea neamul nostru liber și stăpân pe propria-i soartă, de care era animat, a plătit-o chiar cu prețul vieții sale.

Încheiem cu cuvintele marelui scriitor și arheolog Alexandru Odobescu, care, plin de admirație, vorbea despre Antim Ivireanul în felul următor: „De câte ori va voi cineva să deschidă cartea suvenirilor literare ale nației române, numele lui Antim tipograful se va prezenta cu onoare printre cele dintâi. Istoria propășirii noastre naționale îl va aminti în veci cu laude și-i va acorda în tot timpul glorioaselor prerogative ce se dau aceluia care știe a se pune în capul luminării unui popor”³⁰.

²⁹ Milan P. Șesan, *op. cit.*, p. 118.

³⁰ Alexandru Odobescu, *Scene istorice*, Editura Art, București, 2008, p. 133.

BISHOP ANTIM IVIREANUL – SUBSTANTING PERSONALITY OF THE ROMANIAN CULTURE

(Abstract)

By his actions, Antim Ivireanul he scored one of the brightest pages in the history of the Church and even the Romanian people. Therefore, it is a warm piety and gratitude duty to be brought as often in memory of all of us, in other words as his figure, now in the world as to be lowered and among us today , and he be seen in perspective of the past and to be cherished by us all with the benefit of that approach and look at people whose life and work chief merged forever with the destiny of the nation and the Romanian Orthodox Church.

Among the many achievements of Antim for Church and the Romanian people and therefore we have to count to have contributed both to the dissemination of the biblical texts on the path pattern and Romanian playback finalization of these texts.

Keywords: Antim Ivireanul, theologian, typographer, hierarch, martyr.